

СРБИЈА И БЕОГРАД ПОЧЕТКОМ XV ВЕКА

На први поглед стиче се утисак да је историја Београда почетком XV века довољно позната и да ново претресање извора пружа мало услова за нова сазнања. Основне чињенице су јасне: Стефан Лазаревић је крајем 1403. или на самом почетку 1404. године добио од Угарске Београд и учинио га престоницом своје земље. То је омогућило да град из основа измени лик и да доживи препород дотада невиђених размера.¹

Међутим, пажљивије понирање у научну литературу открива да иза догађаја с почетка XV века стоји епоха која многим својим појавама у ствари задира у далеку прошлост српског народа и није довољно проучена. Она намеће читав један истраживачки програм који бисмо погрешно назвали само историјом Београда. Он је много више од тога и захтева да приликама деспотовог доба пружимо дијахронску димензију и да потражимо значења која нисмо уобичајили да препознајемо у сопственој прошлости, или бар не довољно.

Класична представа о српском средњем веку почива на оквиру који јој је научна мисао одавно дала. То је слика о једноме друштву које се развијало на балканским просторима и градило под снажним византијским утицајем. И када се Србија стицањем политичке независности крајем XII века ослобађа непосредних стега Византије, она и даље носи у себи те утицаје, стално их прима и прилагођава својим друштвеним условима. Научили смо да узоре српској књижевности тражимо у визан-

тијској писмености, да на фрескама српских манастира откривамо грчке уметнике или њихове подстицаје. Прихватили смо да нашим градовима назиремо античке или византијске претходнике. Не треба изгубити из вида да је то слика коју је и сама Византија вековима изграђивала и предала свету у наслеђе заједно са својом цивилизацијом. Није, разуме се, споран византијски утицај — он је део наше свести колико и нашег памћења. Проблем је у његовим размерама и дубини утицаја у појединим епохама. Говорити данас о сталном и увек истоме византијском утицају кроз вишевековну историју српског народа и кроз све видове његова живота, исто је што и не познавати ту историју.²

У трагању за другим елементима који су уткани у прошлост Србије, мање или више, већ старија историографија је указала на романско-латинску баштину поднебља. Већ много скромније.

Још су усамљенији покушаји да се открију везе које је Србија имала са другим срединама, пре свега са Средњом Европом. Ту посебно треба издвојити Угарску. Она је вишеструко присутна у нашем живљењу. Стиже до наших уџбеника само једном својом димензијом, политичком историјом. Све остало је запостављено. Тако остају непознате многе појаве (употреба речи мађарског порекла у нашој средини, појаве у топонимији и обичајима, предмети материјалне културе и друго). Реч је, дакле, о једном културном слоју који се не може занемарити.

У истраживачком програму који треба да обогати тему о Србији и Београду издваја се и питање историје области које су се у средњем веку налазиле ван оквира Немањичке државе. Поистовећивање историје народа са историјом државе која влада једним простором добро је знана стрампутица научног истраживања. Прошлост Београда то недвосмислено показује.

Истом кругу проблема припада и проучавање основних праваца демографског развоја српских земаља. Тек када се они јасније одреде и омеђе географски и временски, моћи ће потпуније да се разазнају и промене до којих је долазило на ширем подручју Београда. Срби се први пут помињу на том простору поводом догађаја који се могу везати за трећу деценију VII века.³ О приликама које су ту владале током следећих векова мало је трагова остало у историјским изворима. Утолико већу вредност имају систематска археолошка истраживања која се обављају већ више од једне деценије на тлу старог Београда. Откривено словенско насеље са јасном стратиграфијом и мноштвом података које она пружа у поређењу са сазнањима са других сличних локалитета на нашем тлу, пружиле су у свом коначном виду и основу за шира закључивања.⁴

Колико су та демографска истраживања потребна показују на свој начин догађаји друге половине XIII и с почетка XIV века. Тада је краљ Драгутин, после абдикације 1282. године, добио од угарског краља, свог блиског сродника, Београд са Мачвом на управу, поред предела североисточне Босне. Историјски извори казују да је то доба разуђене културне и верске политике Драгутинове, видљиве градитељске активности не само у граду него и у околним пределима. Тим подацима ми данас нисмо у могућности да пружимо, као подлогу, слику насељености тога подручја.⁵ Реч је о историјској демографији коју немамо.

Када је после смрти Драгутина марта месеца 1316. године, краљ Милутин заповео све братовљеве земље, па и оне које је он био добио од Угарске, развила се жестока борба око Београда и Мачве. Трајала је она са прекидима од пролећа до јесени 1319. године и била је веома оштра и жилава. Угарска је тада образовала велику коалицију свих српских противника

(Младен Шубић, албански великаши, Филип Тарентски) да би сломила отпор Срба у Мачви и око Београда.⁶ Био би он неупоредиво мањи да се одвијао у ненасељеним крајевима. И српско-угарске борбе током XIV века садрже читав низ појединости које се могу употребити за слична разматрања. У сваком случају, проблеми тзв. унутрашње колонизације, који се у структури европског феудализма сматрају битним за поимање епохе, код нас остају у сфери научног програма. А они нарочито погађају прилике у северним деловима ондашње Србије, јер за њих постоји мање садржајних писаних историјских извора. Резултат тога процеса насељавања саопштава Константин Филозоф на свој начин тврдњом да Београд „лежи у пределима српским ... као на срцу или плећима земље угарске“.⁷ Ми не знамо историју тога стања.

Тиме смо дошли на праг једне епохе у којој се дешавају крупне промене у Србији. То је доба које најављује Косовска битка, а приводи крају турско учвршћивање у Србији. Овом приликом се могу издвојити само неке појаве тог иначе врло сложеног доба, и то оне које преко историје Београда казују и нешто шире. Реч је, пре свега, о српско-угарским односима.

Када су Турци кретали према Косову 1389. године Србија је имала још једно бојиште. Угарски краљ Жигмунд се већ почетком те године припремао за борбу против кнеза Лазара.⁸ Одложно је операције до јесени 1389. године. После погибије кнеза Лазара и битке на Косову биле су оне двоструко тешке. Земља је те године била изложена нападима и турских и угарских чета. Надметале су се оне у Србији и чиниле зло покосовских година још дубљим. Исакао је то речито један савременик: „Колико ли смо беде претрпели, колике напасти, колику мржњу, колике непријатности не само од иноплемених него и од својих“.⁹ Кнегиња Милица је октобра 1389. године тражила уточиште за себе и своју породицу. Обратила се Дубровнику са молбом да јој се у случају невоље омогући да се са породицом склони у тај град.¹⁰ Вук Бранковић је ту велику неизвесност која је притисла земљу још јасније оцртао у повељи коју је издао Дубровчанима маја 1390. године. Ту је предвиђао случај да га

из земље истисну „Угри или Турци“.¹¹ Ма колико биле различите појединачне судбине, смисао њихових порука је очигледан — настало је немирно и неизвесно време са општом несигурношћу.

Проваљивао је краљ Жигмунд у Србију и следећих година — 1390, 1391. и 1392. Напади су најчешће били усмерени на Мачву, данашњу Шумадију или су преко Браничева допирали до Поморавља и предела источне Србије.¹² На другој страни турске чете залетале су се до Саве (1390. године).¹³ Освојиле су затим и Голубац.¹⁴

Крајем XIV века и европска јавност све више зауставља поглед на балканским приликама. Упорно и непрекидно ширење власти Османлија добијало је размере пред којима се нису могле затварати очи. Постепено се обликује мисао да се против њих организује шири војни поход са циљем да се сузбије њихова власт у Европи. Вођство у том подухвату преузела је Угарска. Године 1396. окупљена је шаролика хришћанска војска. Убрзо се показало да је недорасла задатку. На бојишту код Никопоља на Дунаву она је тешко поражена у судару са снагама султана Бајазида I, а сам краљ Жигмунд се једва спасао смрти. На страни победника био је тада и кнез Стефан Лазаревић.

Година 1396. је прекретница у угарској политици према Србији. Исход битке код Никопоља недвосмислено је откривао да се Турци једним походом не могу више потиснути са Балканског Полуострва. Са тим циљем гасило се и расположење на Западу да се у таквим подухватима учествује. Тиме је у суштини проблем Турака препуштен непосредно угроженим земљама југоисточне Европе. Угарска је тако остала практично усамљена у даљем одмеравању снага са њима. Била је упућена да другде тражи савезнике за предстојеће борбе. Сумње више није било где ће оне планути. После никополске битке Бајазид I је своје одреде одмах усмерио према Угарској. Продрле су оне у Срем 1396. године и потпуно разориле Земун и насеље св. Димитрија (Сремска Митровица). Робље су одвукли чак у Малу Азију.¹⁵ Турски проблем више није био само балкански проблем. Уместо да слави победу у Цариграду 1396. године, како се то замисљало на почетку хришћанског похо-

да, имао је краљ Жигмунд да брани равничарске пределе сопствене земље на југу. Није се више ратовало само на туђим пољима, него на домаћем тлу. То је натерало Угарску да из основа измени своју политику према Стефану Лазаревићу.

У таквим приликама, после никополског пораза, дошло је до првих преговора између краља Жигмунда и српског кнеза. Вођени су у тајности и изгледа, брзо напредовали. Деспотов биограф је забележио да је Стефан Лазаревић пристао да буде „друг“ Угрима.¹⁶ Међутим, убрзо се показало да дубље промене у српској политици тада нису могуће. Један део властеле није одобравао Стефанове планове, па је султан одмах обавештен о догађајима у виду тешких оптужби на рачун кнеза. У томе су видну улогу имали Новак Белоцрквић и Никола Зојић. Касније су они примерно кажњени по наредби Стефана Лазаревића — један је погубљен, а други се са породицом повукао у манастир да би избегао најгоре.¹⁷ Било је јасно да у тај мах све зависи од одлуке султана. Прво је кнегиња Милица кренула на његов двор априла 1398. године, да оправда сина, а затим је и он сам био принуђен, октобра исте године, да тражи поравнање са султаном.¹⁸ Планови о сарадњи са Угарском морали су бити одгођени.

Нови покушај да се ослободи турске зависности учинио је Стефан Лазаревић већ неколико година касније, у повољнијим међународним околностима.

На самом почетку XV века положај краља Жигмунда се нагло погоршао. Његови сукоби са племством у Угарској добили су драматичне обрте. Априла 1401. године, за време боравка у Будиму, одметнута властела је прешла у напад и на личност владареву: Жигмунд је био ухваћен и заточен, а главу је дигла странка његових противника чврсто решена да на престо доведе другог владара, представника напуљске гране Анжујске династије у личности младог Ладислава Напуљског. Када је томе унутрашњем покрету своју подршку пружио и папа Бонифације IX, доведен је у питање и сам опстанак краља Жигмунда на власти.

Крајем 1401. године Жигмунд се ослободио затвора и похитао у Чешку, где је провео читаву 1402. годину. У Угарску се

вратио тек на вест о озбиљним догађајима које су његови непријатељи припремали. Августа 1403. године у Задру је крунисан за новог угарског краља Јадислав Напуљски. Изгледало је да су на помолу велики сукоби. Августа 1403. г. краљ Жигмунд је ушао у Будим, а септембра исте године освојио је Острогон у чврстој намери да поврати изгубљени положај. Посао му је олакшала неодлучност супарника: Јадислав Напуљски се није осмелио да крене у Будим, где је негда његов отац изгубио главу у сличном покушају. Октобра 1403. године напустио је Задар и именовао босанског војводу Хрвоја Вукчића за свога намесника у Угарској, Хрватској, Далмацији и Босни.

У таквим околностима, чак и када је превага јасно била на његовој страни, Жигмунду су савезници били преко потребни. Тешко их је налазио у Угарској. Сматрали су га увек странцем и гајили дубоко неповерење према његовој политици. Пажњу су му поново привукле прилике у Србији. Знано се за сложен положај Стефана Лазаревића у земљи и његово настојање да се ослободи турске зависности. Било је довољно разлога да се са њим обнове преговори. Саговорника у тај мах није било тешко наћи.

Стефан Лазаревић се за живота султана Бајазида I држао својих вазалских обавеза. Само тако је и могао да опстане. Међутим, када су јула 1402. године Монголи у Малој Азији сатрли султанову војску на бојишту код Ангоре, ситуација се из основа изменила. Њихова најезда је уздрмала власт Османлија у матичним земљама. Освојили су Смирну и избили на обале мора. Читав војни и управни систем Бајазидове државе дошао је у питање. Династичке борбе које су се развиле међу султановим синовима само су продубиле кризу у којој се земља нашла. На другој страни то је међу хришћанским државама Балканског Полуострва подстакло наде да се могу бар делимично ослободити непосредног турског притиска.

Тада је и Стефан Лазаревић предузео мере да учврсти свој положај у Србији. Августа 1402. године, за време боравка у Цариграду, стекао је деспотску титулу, која је и у то време доносила велики углед.¹⁹ Међутим, избио је сукоб са Бран-

ковићима и новим султаном Сулејманом, који се био учврстио у европским деловима Отоманског царства. Стефан Лазаревић је имао довољно разлога да прихвати предлоге који су стизали из Будима.

Нема сумње да су обострани интереси угарског краља и српског деспота утрли пут споразумевању. Не само да су се помирила два владара који су се у више наврата сусретали на бојиштима на непријатељским странама, него је дошло и до успостављања блиске сарадње. Стефан Лазаревић је постао вазал краља Жигмунда у духу европских традиција и владајућих мерила епохе. Могао је од Угарске очекивати помоћ кад год она буде потребна, а сам је за узврат био дужан да је пружи краљу Жигмунду, на његов захтев. Био је обавезан да учествује у раду угарског сабора као и у другим облицима дворског живота. Добио је од угарског краља Београд са Мачвом, као материјални израз вазалских односа.

Тиме је Стефан Лазаревић крајем 1403. или на почетку 1404. године прихватио односе које је западноевропски феудализам већ одавно био изградио и учинио их општеважећим. Закорачио је у лествицу односа типичну за европски Запад. Он се својих обавеза строго придржавао, и уживао је подршку краља Жигмунда у више наврата.

Да би смисао догађаја био јасан треба истаћи да су вазалски односи у бити лични односи двојице људи. Успостављају се и граде у оквирима једног људског века. По правилу су доживотни и могу се, по потреби, обновити и у следећој генерацији. Није тада Србија постала вазална држава. Вазал је био Стефан Лазаревић и само се Београд и Мачва могу уклопити у те односе.

Стефан Лазаревић је те промене доживео као ослобођење од Турака. Он је то сам у више махова исказао. Тако у тексту београдске повеље (око 1405) читамо: „Од Косова бих порабоћен исмаиљанском роду (sc. Турци), док не дође цар Перса и Татара и разруши њих, и мене Бог својом милошћу избави из њихових руку“.²⁰ У исто време у повељи за манастир Хиландар налази се одломак аутобиографског текста у којем деспот помиње велика и го-

тово неподносива искушења којима је у младости био изложен, и смртне опасности кроз које је прошао. Био је, како сам каже, у тамним облацима, а онда „смирисмо се и починусмо, и облаци тамни разиђоше се, и засија нам сунце“.²¹ Или, у повељу за влашке манастире Тисмену и Водице уградио је Стефан Лазаревић речи „преведе и мене по својој благодсти (Бог) од повиновања на слободу“.²²

Део тог расположења пренео је и Константин Филозоф тврдњом да деспот није желео да народ који се ослободио ропства „опет даде у ропство“ (турско), чак ни у најтежим околностима братоубилачке борбе током 1409. године.²³

Јављао је Стефан Лазаревић и другима вести о променама до којих је дошло. Тако су његови посланици у Венецији маја 1406. године пренели поруку да деспот није више турски вазал и да је спреман да се против њих бори.²⁴ Дубровчани су знали и више о томе. Они су писали да је деспот „у великом јединству“ са угарским краљем и да су му познате све његове намере.²⁵

Нема сумње да су људи тада турску власт изједначавали са ропством. Поред наведених исказа сведоче о томе и сви они познији записи и натписи које су људи у разним приликама састављали.

Стефан Лазаревић је односима са Угарском придавао велику важност. Он их је ширио и продубљивао и настојао да учини трајним. Према томе, Београд је био само једна тачка много ширег отварања Србије према европском западу. Већ 1411. године поведени су нови преговори о даљим српско-угарским везама. Појединости договора данас нису познате. У Немачку су јула месеца 1411. године стизале вести о приближавању Стефана Лазаревића Угарској.²⁶ Чињеница је да је деспот Стефан те и следећих година добио простране поседе у сатмарској, шарошкој, саболчкој, бихарској и торонталској жупанији, као и у јужној Угарској.²⁷ Стекао је тиме велике изворе прихода, при чему су се посебно издвајали они од богатих рудника сребра и злата (Нађбања и Фелшебања). Највероватније да је те исте, 1411. године, добио од краља Жигмунда и босански град Сребреницу.²⁸ Све је то битно проширило материјалне основе деспотове власти, оста-

је да се утврди како се то одразило у његовој политици.

Међутим, иза тих вести назире се једна много значајнија појава. Први пут у историји отварају се простори северно од Саве и Дунава за привреду и људе Србије.²⁹ Деспотова политика у Београду је само нама најбољи знани одломак те појаве. Свим средствима је тада подстицан привредни развој града: насељавањем људи из свих разних крајева Деспотовине и других балканских области, затим ослобађањем житеља престонице од разних дажбина и работа уобичајених у то време, укидањем царинских и других плаћања у Србији.³⁰ На шире подручје деловања српских трговаца из Београда указује податак да је Стефан Лазаревић преговорима са краљем Жигмундом успео да им обезбеди „свако ослобођење“ на путевима Угарске.³¹ Под тим очигледно треба подразумевати повољније услове за њихову трговину у тој земљи. Вероватно да је реч о укидању разних дажбина које су страни трговци обично плаћали. Нема сумње да су се те мере односиле на Србе, деспотове поданике, јер српски владар и није могао преговарати у име Дубровчана. Они су имали своје специфичне и разуђене односе са Угарском и посебне уговоре.³²

Деспотовом политиком Београд је стекао услове да се привредно развија. Снажно ослоњен на привреду Србије, он је био упућен и на везе са земљама Средње Европе. Он се уклапа у међународну размену широких домета. Колико знамо, Стефан Лазаревић је први српски владар који је међудржавним уговором омогућио продор српских трговаца у области северно од Саве и Дунава. Читав тај процес не би био могућ да привредно и демографски Србија није избила на те исте границе са којих деспот Стефан преговара у Будиму.

Преко двадесет година уживали су житељи Београда повластице у трговини на тлу Угарске. До 1427. они су несметано одлазили у ту земљу, према својим могућностима и потребама. За њих су путеви били отворени, како то на свој начин бележи и Константин Филозоф.³³ Нема сумње да ту делатност нису потпуно прекинули ни догађаји после смрти Стефана Лазаревића. Прилагођавала се она насталим приликама и наставила да траје, макар и

у смањеном обиму. На то указују и напори деспота Ђурђа Бранковића 1449. године да се легализује балканско-турска трговина. Срби су за то били посебно заинтересовани, јер су живели на обема странама те границе. Угарски сабор тада није прихватио деспотове предлоге.³⁴ Остао је траг да је управо српски владар на томе радио. И онда, када је 1459. године Србија коначно дошла под турску власт, свакодневни живот ломио је препреке државних граница. Увек су људи, мање или више, одлазили у Угарску или долазили у српске земље. Средином XV века брашовски трговци су учили српски да би могли да послују у околним крајевима.³⁵

У другој половини XV и почетком XVI века у међудржавне уговоре које су склапале Угарска и Турска улази и одредба о условима трговања. Тако је у тексту примирја које је склопљено 1483. године предвиђено да се трговина између двеју земаља има обављати без икаквих сметњи које ствара државна граница.³⁶ Две деценије касније, 1503. године, у уговору о миру та је мисао већ јасно изражена: изричито је наведено да поданици држава потписница уговора могу слободно да се крећу, могу без страха прелазити границу и трговати према обичајима земље у коју долазе, уз плаћање уобичајених дажбина. Трговцима се зајемчује слобода боравка у појединим местима и слобода напуштања тих области, према сопственој жељи.³⁷ Даљи напредак у томе правцу обезбедио је уговор о миру између Угарске и Турске 1519. године. Тада је предвиђен и начин решавања спорова међу људима. Било је одређено да ће се тиме бавити мешовити судови, који ће се образовати на лицу места.³⁸ Угарска је практично до своје пропасти на Мохачу 1526. године настојала да једном успостављене привредне везе са балканским земљама одржи, према приликама времена и могућностима тренутка. Нема сумње да су српски трговци ту имали видну улогу и да су од тога имале користи обе стране. Њихова насеља у јужној Угарској могла су само допринети одржавању тих веза. Основе тог процеса поставио је Стефан Лазаревић почетком XV века организованом заштитом делатности српских трговаца. Ма како скромна, она је била веома значајна.

Приближавање деспота Стефана Угарској имало је и других последица. Нису све тако видљиве на први поглед и нису проучене. Међу њима, изгледа, треба размотрити и питање улоге коју су поседи Стефана Лазаревића у Угарској могли имати за потоње српске миграције. Неспорно је да тек систематска истраживања сваког појединог поседа могу да пруже поуздан одговор. Па ипак, подаци којима се већ сада располаже указују да је српски деспот користио Србе и Дубровчане за неке управне и финансијске послове на тим просторима. Чинио је то и његов наследник, Ђурађ Бранковић. Тако се већ 1417. године као поджупан торонталске жупаније помиње Србин Брајан.³⁹ Нешто касније, средином XV века, има Срба међу кастеланима Вилагоша.⁴⁰ Да су ти ретки подаци само случајно очувани трагови много значајније појаве показује и одредба коју је донео угарски сабор 1439. године, и којом се српском деспоту, грофу Цељском и другим великашима забрањује да градове, тврђаве и насеља поверавају странцима и дошљацима на управу. Утврђује се обавеза да то буду увек домаћи људи.⁴¹ Први је на удару те одредбе српски деспот са својом праксом. Иако је тај пропис донет у време Ђурђа Бранковића, по свој прилици да се односи и на политику његовог претходника.

Поред вести о Србима чиновницима на угарским имањима деспота, наилази се и на податке о људима „из Рашке“ који тамо бораве.⁴² Ишли су они тамо својим послом, а свакако да их је и деспот тамо упућивао. Ако размере те појаве данас нису јасне, изгледа да се о њој може говорити са више поуздања но раније.

Користио је Стефан Лазаревић и Дубровчане за разне послове на имањима у Угарској. Зна се да су му помагали у прикупљању царинских прихода. Они су закупљивали поједине царине и затим се старали да их наплаћују. Такву су службу обављали у сатмарској жупанији, а и другде.⁴³ Уопште, упадљиво је присуство дубровачких трговаца у оним деловима Угарске у којима су се налазили и поседи српских деспота. Иако то нису једина места њиховог боравка у тој земљи, чињеница је да их тамо има. Поред њих, трговином у Угарској бавили су се тада и тргов-

ци из других приморских градова (Бар, Улцињ). Махом су сви они из рударских места Србије одлазили преко Београда у Угарску. Повољним општим приликама у српско-угарским односима почетком XV века користили су се, поред деспотових поданика, и други.

Посматрано у целини доба Стефана Лазаревића омогућило је учесталије везе Срба са Угарском. Одлазили су они тамо својим и деспотовим пословима. Тиме су олакшане потоње српске миграције у ту земљу. Угарска више није била непозната земља. Привредно и психолошки раздвојени су смањене. У томе светлу деспотово доба има значаја за историју потоње Војводине.

Запажају се тада, почетком XV века, и друге важне промене. Продире западни утицај у Србију. Већ сам чин прихватања вазалских односа по западном узору уводи је деспота Стефана у обичаје и начин понашања карактеристичан за позноритерско доба европског света. Он постаје витез Змајевог реда и припада кругу одабране властеле Жигмундова двора. Када је тај ред основан, децембра 1408. године, он је први носилац тога звања.⁴⁴ На његовом двору у Београду откривени су пећњаци са фрагментима тога симбола.⁴⁵ Стефан Лазаревић је често боравио у Будиму, после 1411. године готово редовно. Био је власник лепе палате у томе граду, изграђене у једној од најугледнијих улица тога града.⁴⁶ Прихватио је многе западне обичаје. Учествовао је са својим људима на турнирима, на некима и са великим успехом.⁴⁷ Имао је право да уручује витештво, према правилима западног света.⁴⁸ Неке је од

тих ритера примио у своју службу.⁴⁹ Савремени писци бележе да је био врло запажена личност на скуповима европских владара.⁵⁰

Разгранате везе са Угарском довеле су и до стварања латинске канцеларије на деспотовом двору. Имао је латинског канцелара и често слао писма и наредбе својим чиновницима у Угарској. Неке је из Београда упућивао, по свим правилима ондашње дипломатике.⁵¹ Према угарским обичајима имао је и управника финансија са титулом »magister tavernicorum«.⁵²

У таквим околностима постаје објашњив западни утицај у уметности тога доба. У Београду су недавно откривени остаци једне палате са јасним утицајем позне готике типичне за угарско градитељство Жигмундовога времена, јасно посведочене на краљевском двору у Будиму.⁵³ Опажа се тај утицај и на другим подручјима живота, нарочито у Београду. Остаје да се утврди његова ширина, као и границе до којих је допирао у унутрашњости. Исто тако за сада је нејасно колико је залазио у свакодневни живот људи и друге друштвене слојеве. Нема сумње да тај западни утицај у Србији треба мерити и трајањем српске државе уопште. Изгледа да није било времена да се он размахне. Јер, не треба губити из вида да је то доба градило и највеће бедеме што их је икада створила градитељска рука на нашем тлу. Утврђења Београда, Манасије, потом и Смедерева, симболи су једног стања. Она су последња одбрана једне цивилизације у предвечерје турских освајања. Српско друштво као да је било свесно своје будућности.

НАПОМЕНЕ

¹ Ј. Калић-Мијушковић, *Београд у средњем веку*, Београд 1967, 82—101.

² Ј. Калић, *Forschungsgebiete der serbischen Mediävistik 1945—1975*, Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung LXXXV, Wien 1977, 148; Ј. Калић, *L'évolution interne des institutions serbes au Moyen Age*, Quarto Convegno internazionale di studio »Le

aree omogenee della civiltà rupestre nell'ambito dell'impero bizantino: La Serbia«, Taranto 1977.

³ Constantine Porphyrogenitus, *De administrando imperio*, ed. Gy. Moravcsik — R. J. H. Jenkins, Washington 1967, 152.

⁴ G. Marjanović-Vujović, *Beogradski grad. Naselja u utvrđenim podgradima*, Arheološki pregled 12, 1970, 161—3; иста, *Zapadno podgra-*

de Beogradskog grada, Arheološki pregled 13, 1971, 99—101; исти, *Старейшие археологические следы славян в Белграде, Berichte über den II Internationalen Kongress für Slavische Archäologie*, Bd. III, Berlin 1973, 235—240; исти, *Utvrđena podgrada Beogradskog grada*, Arheološki pregled 16, 1974, 117—120; исти, *Словенски Београд*, обј. у „Историји Београда“ I, Београд 1974, 292—5; исти, *The latest researches of the Slavic Beograd*, Balcanoslavica 5, 1976, 147—153.

⁵ Архиепископ Данило, *Живот краљева и архиепископа српских*, ед. Ђ. Даничић, Загреб 1866, 97; A. Theiner, *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia I*, Romae 1859, 366; G. Fejer, *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*, VIII/2, 199—202; I. Nagy, *Sopron vármegye története I*, Sopron 1889, 196—201; M. Динић, *Област краља Драгутина после Дежева*, Глас САН 203, 1951, 73—74.

⁶ Ј. Калић-Мијушковић, Београд, 68—71.

⁷ Старе српске биографије XV и XVII века, превео Ј. Мирковић, СКЗ, Београд 1936, 83.

⁸ G. Fejer, *Codex diplomaticus X/1*, 517.

⁹ Ђ. Даничић, *Похвала кнезу Лазару*, Гласник СУД 13, 1861, 364. О времену настанка списка (око 1403—4): Ђ. Трифуновић, *Српски средњовековни списи о кнезу Лазару и косовском боју*, Крушевац 1968, 259; И. Божић, *О улози Вука Бранковића*, ЛМС, мај 1975, 476.

¹⁰ М. Динић, *Одлуке већа Дубровачке републике II*, Београд 1964, 533.

¹¹ Љ. Стојановић, *Старе српске повеље и писма I*, Београд — Сремски Карловци 1929, 141.

¹² В. Трпковић, *Турско-угарски сукоби до 1402*, Историски Гласник 1—2, 1959, 93—123.

¹³ L. Thálloczy—A. Áldásy, *Magyarország melléktártományainak oklevéltára* (Monumenta Hungariae Historica), t. XXXIII, Budapest 1907, 27.

¹⁴ С. Ђирковић, *Голубац у средњем веку*, Браничево 1968, 9—11.

¹⁵ Константин Филозоф, *Живот Стефана Лазаревића*, ед. В. Јагић, Гласник СУД 42, 1875, 271; Љ. Стојановић, *Стари српски родослови и летописи*, Београд — Сремски Карловци 1927, 113.

¹⁶ Константин Филозоф, *Живот Стефана Лазаревића*, ед. В. Јагић, 266—268.

¹⁷ Константин Филозоф, о. с. 266—7; Ст. Новаковић, *Срби и Турци, XIV и XV века*, Београд 1960, 348—350.

¹⁸ С. Ђирковић, *Напомене уз дело Ст. Новаковића, Срби и Турци*, 461—2; уп. и St. Stanojević, *Die Biographie Stefan Lazarevic's von Konstantin dem Philosophen als Geschichtsquelle*, Archiv für slavische Philologie 18, 1896, 421.

¹⁹ Б. Ферјанчић, *Деспоти у Византији и јужнословенским земљама*, Београд 1960, 182—184.

²⁰ Константин Филозоф, о. с. 272; превод Ј. Мирковића, 70.

²¹ F. Miklosich, *Monumenta serbica spectantia historiam Serbiae, Bosnae, Ragusii, Viennae* 1858, 332; Ђ. Сп. Радојичић, *Творци и дела старе српске књижевности*, Титоград 1963, 193.

²² P. P. Panaitescu—D. Миос, *Documenta Romaniae Historica I*, Bucuresci 1966, 68.

²³ Константин Филозоф, о. с. 290—291.

²⁴ S. Ljubić, *Listine o одношajih između Južnoga Slavenstva i Mletačke republike*, V, Zagreb 1875, 76—77.

²⁵ Љ. Стојановић, *Старе српске повеље и писма I*, 385.

²⁶ Deutsche Reichstagsakten VII, Gotha s.a. 125—128.

²⁷ D. Csánki, *Magyarország történelmi földrajza I—II*, Budapest 1890—1894, passim: К. Јиречек—Ј. Радонић, *Историја Срба II*, Београд 1952, 355—356.

²⁸ С. Ђирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, Београд 1964, 214.

²⁹ Мало је података који би потврдили претпоставку о већем померању српског живота према Угарској у другој половини XIV века: Ј. Радонић, *Гроф Ђорђе Бранковић и његово време*, Београд 1911, 23; исти, *Histoire des Serbes de Hongrie*, Paris 1919, 30.

³⁰ Константин Филозоф, о. с. 287—288.

³¹ Константин Филозоф, о. с. 287—288.

³² J. Kalić, *Les contacts commerciaux des pays balkaniques avec la Hongrie durant la seconde moitié du XVe siècle*, Association internationale d'études du Sud-Est européen, III, Sofia 1969, 620—621.

³³ Константин Филозоф, о. с. 311.

³⁴ J. Teleki, *Hunyadiak kora Magyarországon X*, Budapest 1857, 244.

³⁵ *Magyarország története I*, Budapest 1964, 135.

³⁶ V. Fraknoi, *Mátyás király levelei II*, Budapest 1895, 273—5.

³⁷ M. Sanudo, *Történelmi tár XXIV*, 1877, 61—62; 88.

³⁸ A. Theiner, *Vetera Monumenta historica Hungariam sacram illustrantia II*, Romae 1859, 626—8; уп. Ј. Калић, *Београд у међународној трговини средњег века*, Зборник „Ослобођење градова у Србији од Турака 1862—1867“, изд. САНУ, Београд 1970, 59; J. Kalić, *Stosunki handlowe krajów bałkańskich z Europą Centralną w XV w.* Przegląd Historyczny, t. LXVII, Warszawa 1978, 565—574.

³⁹ L. Thálloczy—A. Áldásy, о. с. 60.

⁴⁰ К. Јиречек—Ј. Радонић, *Историја Срба II*, 357.

⁴¹ Corpus iuris Hungarici, Tyrnaviae 1969, 99.

⁴² Јован »de Raska« 1454: Codex Zichy, t. XII, Budapest 1931, 240.

⁴³ J. Калић, *Цариници деспота Стефана Лазаревића у Угарској*, ЗФФ XIII—1, 1976, 71—83.

⁴⁴ G. Fejer, *Codex diplomaticus X/4*, Budae 1841, 687.

⁴⁵ М. Бајаловић—Хаџи Пешић, *Угарски печњаци у Београдском средњовековном двору*, Годишњак града Београда XXIII, 1976, 19—32.

⁴⁶ J. Калић, *Палата српских деспота у Будиму*, Зограф 6, 1975, 51—58.

⁴⁷ Константин Филозоф, о. с. 312.

⁴⁸ Константин Филозоф, о. с. 312; о тој пракси: S. Ćirković, *Rođeni vitez Pribislav Vukotić*, ЗФФ X—1, 1968, 271—275.

⁴⁹ Константин Филозоф, о. с. 319.

⁵⁰ Eberhart Windeckes *Denkwürdigkeiten zur Geschichte des Zeitalters Kaiser Sigmunds*, ed. W. Altmann, Berlin 1893, 177; 180; 183; 186—7.

⁵¹ L. Thallóczy—Á. Aldásy, о. с. 61—64.

⁵² L. Thallóczy—Á. Aldásy, о. с. 61—63; 67.

⁵³ М. Поповић, *Dunavska padina*, Arheološki pregled 19, 1977. (у штампи).

LA SERBIE ET BELGRADE AU DÉBUT DU XVe SIÈCLE

Jovanka Kalić

Le caractère particulier de l'histoire de Belgrade consiste dans le fait qu'il s'est incorporé relativement tard dans l'état serbe. Les souverains serbes l'ont obtenu de la part de la Hongrie à deux reprises: la première fois à la fin du XIIIe siècle et la seconde fois au début du XVe siècle.

Le roi Sigismond était à partir du premier moment de son règne, confronté à une opposition très forte de la noblesse au pays. Celle-ci lui contesta même le droit au trône hongrois. La position du souverain s'aggrava surtout en 1401, quand le mécontentement de la noblesse atteignit directement le personnage du souverain: Sigismond fut arrêté et confiné, tandis que ses adversaires continuèrent les pourparlers avec Ladislas, le représentant de la branche napolitaine de la dynastie d'Anjou. A l'époque où il fut couronné de roi hongrois des luttes intestines ouvertes pour la prédominance s'enflammèrent. Sigismond avait grand besoin de ses adhérents.

D'autre part, la pression turque augmentait dans les pays balkaniques. Elle menaçait même la Hongrie. L'offensive des états chrétiens de l'Europe occidentale contre le sultan Bajazet II expira par le grand échec à Nicopolis en 1396. Le roi Sigismond sauva à peine sa propre vie, en s'enfuyant du champ de bataille; les Turcs envahirent les régions au nord des rivières Sava et Danube. A ce moment, la politique hongroise envers la Serbie subit sa transformation.

Les premiers pourparlers touchant une collaboration serbo-hongroise datent de la fin du XIVe siècle. Bien qu'ils furent couronnés de

succès, il ne furent pas réalisés à cause de l'opposition des Turcs.

Ce n'est qu'après la mort du sultan Bajazet II que la Serbie put s'approcher de la Hongrie. L'initiative fut donnée de la part de la cour hongroise. C'était le temps ou Stefan Lazarević devint vassal du roi Sigismond et obtint Belgrade. Durant tout son règne (jusqu'à 1427), le despote serbe attribuait une importance particulière aux relations avec la Hongrie. Par la volonté du roi Sigismond, il fut nommé en 1411 propriétaire des terres vastes dans ce pays et devint un des plus importants grands seigneurs de la Hongrie.

Le despote Stefan encouragea des relations économiques entre la Serbie et la Hongrie. Le contrat signé avec le roi Sigismond, accorda de grands privilèges aux marchands de Belgrade. De même, le souverain serbe confia les affaires administratives en Hongrie tant aux Hongrois qu'aux Serbes et Ragusains. Pour la première fois, les sujets du despote fréquentèrent librement les régions au Nord de la Save et du Danube. La Hongrie n'était plus pour eux, une terre inconnue. D'après l'avis de l'auteur ce fait a influencé positivement la migration postérieure des Serbes en Hongrie.

Dans la partie finale, l'auteur étudie les conséquences de la politique du despote envers la Hongrie, mais du point de vue des relations culturelles de la Serbie avec les pays de l'Europe Centrale. C'est le temps où la pénétration de la culture occidentale se manifesta d'une façon beaucoup plus remarquable.

